

one, changes in the nature of labour, the shifting of attention to leisure and consumption. In current world, labour is perceived as a means of satisfying consumer's needs, however, it becomes a means of self-realization and creativity. In fact, the function of self-actualization makes labour activity maximally close to the art. The combination of artistic and labour activities makes it possible to intensify the influence on the young person and accelerate the process of her personal formation. Unlike "pure" art, artistic and labour activity helps individuals not only express themselves, but transfer their ideological orientations in the artistic image, affects the formation of moral qualities, helps to accumulate their own moral experience.

The article analyses the moral and educational potential of artistic and labour activity of primary school pupils. The influence of artistic and labour activity on the formation of junior pupil's personality while teaching the disciplines of the educational branch "Technologies" is shown. The curricula in Labour and Art work and their educational components are analysed.

Key words: artistic-labour activity, primary school pupils, technologies.

УДК 372.32-365

Наталія Каньоса
¹Nataliia Kanosa

АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ДО УМОВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ADAPTATION OF CHILDREN OF EARLY AGE TO CONDITIONS OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Запропонована стаття присвячена аналізу процесу адаптації дітей раннього віку до умов закладів дошкільної освіти. У статті визначено та проаналізовано рівні адаптованості дітей та основні проблеми, що виникають у дітей під час адаптаційного періоду. Вказуються критерії успішного проходження адаптації дитини до садочка.

Ключові слова: адаптація, ранній вік, спілкування, взаємини, дезадаптація, адаптаційний період.

Головна мета дошкільної освіти – створити сприятливі умови для особистісного становлення дітей, забезпечити збалансований розвиток, узгодженість у житті основних тенденцій до самореалізації, саморозвитку та самозбереження, формування життєвої компетентності, розвитку ціннісного ставлення до світу природи, культури, людей, самих себе [1].

Саме заклади дошкільної освіти є тими важливими інститутами соціалізації, потрапляючи до яких дитина знайомиться з суспільними нормами, навичками соціальної взаємодії. Фактично група однолітків, членом якої стає дитина, є макромоделлю "дорослого" суспільства. Адаптаційний процес в цьому разі передбачає "становлення певної динамічної рівноваги між потребами дитини та вимогами соціального середовища", до якого вона потрапила. Відомо, що процес адаптації – це постійний процес, який супроводжує людину впродовж усього життя. Науковці визначають адаптацію як пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища.

Різним аспектам проблеми адаптації приділяється особлива увага в педагогічній, науково-методичній та популярній, літературі. Значний внесок у вивчення проблем адаптації особистості зроблений вітчизняними (Ф. Березін, І. Булах, С. Вітенберг, О. Мороз, А. Петровський та ін.) і зарубіжними психологами (А. Маслоу, К. Роджерс, А. Фрейд, З. Фрейд, Т. Шибутані та ін.). Окремі питання, що стосуються феномена адаптації та соціального розвитку дитини

дошкільного віку, порушувались у працях Л. Виготського, О. Леонт'єва, Д. Ельконіна, Ш. Амонашвілі, О. Заводчикової та інших. Деякі дослідники, зокрема А. Венгер, Л. Виготський, Г. Гуськова, О. Запорожець, Н. Мухіна та ін. доводять, що причиною асоціальної поведінки є невдала адаптація дітей (або дезадаптація) на ранніх етапах формування особистості дитини. Труднощі адаптації та їх причини вивчали Н. Аксарина, Л. Белкіна, Н. Вагутіна, А. Ронжина, С. Семенака тощо. З появою психологічних служб у закладах освіти ця проблема гостро постала перед психологами, покликаними здійснювати психологічний супровід дитини в рамках освітнього процесу. Розгляд проблем адаптації до умов дитячого дошкільного закладу освіти можна зустріти в працях Л. Белкіна, Л. Венгера, В. Холмовської, С. Пашукової та інших. У роботі М. Сосніної детально вивчено індивідуальні відмінності в особливостях перебігу процесу адаптації. В цих роботах аналізуються окремі чинники адаптації, проте відсутній їхній системний аналіз [7].

Вступ у дошкільний заклад – складний період у житті дошкільника, своєрідний іспит для його психіки та здоров'я. Зміна соціальних відносин створює для дитини значні труднощі: чимало дітей стають неспокійними, замкнутими, часто плачуть. Тривожний стан, емоційне напруження пов'язані, перш за все, з відсутністю близьких для дитини людей, зі зміною оточення, звичних умов і ритму життя. Особливо це відчутно у зв'язку із підвищенням вікового порогу початку відвідування дошкільної установи (з 1,5 до 3-х років), з одного боку, і підвищення освітнього навантаження в дошкільній установі – з іншого. Чимало основних рис характеру і особистісних якостей формуються в цей період. Від того, як вони будуть закладені, багато в чому залежить увесь подальший розвиток особистості.

Сутність адаптації полягає у забезпеченні процесу розвитку особистості. Адаптація включає широкий спектр індивідуальних реакцій, характер яких залежить від психофізіологічних і особистісних особливостей дитини, від сформованих сімейних відносин, від умов перебування в дошкільному закладі. Тобто кожна дитина звекає по-своєму.

Встановлено, що саме в ранньому віці адаптація до дитячого закладу проходить довше і важче, частіше супроводжується хворобами. У цей період відбувається інтенсивний фізичний розвиток, дозрівання всіх психічних процесів. Перебуваючи на етапі становлення, вони найбільшою мірою схильні до коливань і навіть зривів. Зміна умов середовища і необхідність вироблення нових форм поведінки вимагають від дитини зусиль, викликають появу стадії напруженої адаптації. Від того, наскільки дитина в сім'ї підготовлена до переходу в дитячий заклад, залежить тривалість адаптаційного періоду, який може тривати іноді впродовж півроку, і подальший розвиток малюка [6].

Для адаптаційного періоду є характерними емоційна напруженість, занепокоєння або загальмованість. У цей час дитина багато плаче, прагне до контакту з дорослими або, навпаки, роздратовано відмовляється від нього, сторониться однолітків. Таким чином її соціальні зв'язки виявляються порушеними. Емоційний неспокій позначається на сні, апетиті. Розлука і зустріч з рідними протікають іноді надто бурхливо, екзальтовано: малюк не відпускає від себе батьків, довго плаче після їх відходу. Змінюється його активність і у ставленні до предметного світу: іграшки залишають його байдужим, знижується інтерес до навколишнього світу, рівень мовної активності, скорочується словниковий запас. Загальний пригнічений стан, інфікування чужою вірусною флорою порушують реактивність організму, що призводить до частих хвороб.

Як зазначає Т. Гурковська, труднощі, які виникають у дітей раннього віку в процесі адаптації, можуть призвести до її найнесприятливішої форми – дезадаптації, яка може проявлятися в порушеннях дисципліни, ігрової та навчальної діяльності, взаємовідносин з однолітками та вихователями [2].

У науковій літературі досліджено різні групи факторів, що впливають на адаптацію: зовнішні та внутрішні; біологічні та соціальні; фактори, які залежать і не залежать від педагогів, ЗДО (заклад дошкільної освіти) тощо. Слід зазначити, що значно ширше вивчено й

охарактеризовано у психолого-педагогічній літературі фактори, що ускладнюють адаптацію дошкільнят і призводять до дезадаптації особистості.

Процес адаптації до умов дитячого дошкільного закладу освіти у кожної дитини має свої особливості. Дослідники умовно виділяють три форми: “легка адаптація”; “адаптація середньої важкості”; “важка адаптація”.

Перша форма адаптації характеризується погіршенням апетиту дитини в перші дні, млявістю. Проте нормалізація емоційного стану дитини відбувається досить швидко, дитина із задоволенням ходить до садочка.

Друга форма адаптації проходить повільніше: дитина може захворіти в перші 2-3 тижні після першого відвідування садка на гострі респіраторні захворювання, стан здоров'я якої невдовзі нормалізується. Але емоції дитини, її хвилювання нормалізуються повільніше (до 6 місяців).

Найважчою є третя форма адаптації, коли звикання дитини взагалі може не відбутися, а якщо відбудеться, то дуже нескоро. Для цієї групи дітей властиві часті захворювання, які супроводжуються значними ускладненнями. Діти, які належать до цієї групи, несвідомо обирають психосоматичний спосіб реагування на зміну звичних обставин життя, на розлуку з близькими людьми. Саме в цю групу потрапляють діти, яких часто називають “недитсадівськими”. Це діти, які потребують підвищеної уваги та зусиль з боку психолога, вихователя і батьків по входженню в нову соціальну ситуацію.

Також слід зауважити, що характер і тривалість адаптації залежать від життєвого досвіду малюка, а саме: діти з багатодітних родин; діти, яких батьки часто залишали на піклування сусідки або родичів; дітей із комунальних квартир.

Особливо вирізняється поведінка дітей, батьки яких живуть, відгородившись від усього світу; їх коло спілкування різко обмежене. Під час прогулянок мама оминає гучні дитячі майданчики, побоюючись підхопити яку-небудь дитячу хворобу. Або ж, коли дитина постійно перебуває з матір'ю, то, залишившись навіть на короткий термін без неї, вона впадає у розпач. У таких випадках адаптаційний період буває вкрай важким і навіть може послужити приводом для формування дитячого неврозу. В незнайомих умовах вона до всього ставиться з побоюванням, відмовляється брати ложку, доторкнутися до хліба, протягнути руку до струменя води тощо. Наявні в неї навички самообслуговування на певний період зникають навіть у домашніх умовах; надовго порушується характер і тривалість сну [4].

З метою усунення таких проблем педагоги-вихователі мають проводити роботу з батьками, де особливу увагу приділяти особливостям адаптації дітей до умов ЗДО, ознайомлення з режимом дня сім'ї та наближення його до режиму закладу дошкільної освіти тощо.

Серед широкого кола проблем, пов'язаних з адаптацією дітей, особливе місце належить проблемі взаємин вихователя й дітей. Однією з умов формування позитивних дитячих взаємин є підтримка вихователем природної потреби дітей у спілкуванні. Спілкування має бути добровільним і доброзичливим. Необхідно, щоб спільне життя дітей у групі було якомога повнішим, радіснішим, яскравішим. Досягнення успіхів у процесі адаптації дитини до нових умов залежить насамперед від ролі педагога. Вихователь, передусім, у своїй роботі має враховувати індивідуальні особливості розвитку кожної дитини, її психіки.

Одні діти нестримані, нетерплячі, метушливі, що заважає зосередитися на виконанні завдань. Інші – повільні, не відразу включаються в заняття, гру, збудившись, насилу заспокоюються. У першому випадку діти потребують особливо суворого дотримання режиму, правильного чергування відпочинку й роботи, що вимагає зосередженості, уваги. На таких дітей негативно впливає велика кількість вражень. У спілкуванні з ними завжди потрібен спокійний, урівноважений тон. Повільним, млявим дітям частіше дають доручення, що передбачають прояв активності. Тон спілкування з такими дітьми має бути життєрадісним. Таким чином, виховання – це діалог, який ведуть між собою дорослий і дитина.

Робота з дітьми передбачає спостереження за ними в період адаптації, організацію ігор для зняття емоційного напруження, виконання колискових перед засинанням, казкотерапія.

На перебіг адаптаційного процесу впливають різні чинники, серед яких чільне місце належить особливостям взаємодії батьків зі своєю дитиною. Важливою насамперед є позитивна, доброзичлива установка, яка передбачає бажання найближчого оточення віддати дитину у садочок. Досить часто діти відчувають тривогу своїх батьків і виявляють всі ознаки “неготовності” відвідувати дитячий заклад, важко адаптуються до нових умов.

Одним із вагомих чинників, що погіршують адаптацію в садочку, є несформованість у дитини навичок самообслуговування (вміння, одягатися, мити руки, тримати ложку тощо). В ситуації, яка вимагатиме володіння цими навичками, дитина почуватиметься безпорадною, у неї підвищуватиметься тривожність і, як результат, вона гірше адаптуватиметься до садочка.

На можливість легко чи важко адаптуватися в колектив впливає гіперопіка батьків: коли батьки надто обмежують отримання дитиною нового досвіду й намагаються все робити замість неї (обирають для неї друзів, іграшки, ігри, в які слід гратися; бояться давати дитині можливість виконувати навіть досить прості життєві завдання – мити руки, зав’язати шнурки, застібнути куртку тощо). В результаті дитина має бідний та обмежений життєвий досвід. Тому “домашні” діти відчувають труднощі з першого дня перебування у закладах освіти: їм важко познайомитись з дітьми, звернутися до незнайомих дорослих, розв’язувати конфлікти.

Невідповідність режимів дитсадка та домівки виявляється в тому, що у дитини у дошкільному закладі відсутній апетит, вона не хоче спати під час денного сну. Тобто дитина буде відчувати психофізіологічний дискомфорт у ситуації дотримання режиму дня. Щоб уникнути таких проблем, слід заздалегідь підлаштувати домашній режим під режим дитячого закладу, куди має йти дошкільник.

Наступна група чинників пов’язана із **особливостями** взаємодії вихователя та дитини. Саме в перші дні перебування дитини вихователь має завоювати її довіру, не соромити її та не скаржитись батькам на її поведінку (особливо в її присутності). Дітей необхідно називати по імені й звертатися особисто. Звернення типу “діти!” новачки просто можуть не зрозуміти і не відреагувати на прохання вихователя.

Важливо давати дитині можливість брати до дитсадка свою іграшку, яка виконує функцію ключа від домівки. В групі може бути безліч яскравих і цікавих іграшок, але на жодну з них дитина не проміняє улюбленого ведмедика чи машинку, які є символом власного дому та стабільності світу. Не можна забирати іграшку від дитини та просити дати її іншим дітям, мотивуючи це словами “ти – жадібний”. Дитина її ніколи не віддасть. Якщо дитина носить іграшку (одну й ту саму) впродовж року або й більше – це є діагностичною ознакою для психолога, батьків та вихователів про перебіг процесу психологічної адаптації. Це може свідчити про те, що дитині в садочку погано і слід шукати причини психологічного дискомфорту.

У закладі дошкільної освіти має бути передбачувана для дитини послідовність подій. Цей чинник адаптації пов’язаний із стабільним режимом дня та можливістю передбачити події, які відбуватимуться в групі. Наприклад, вихователька може коментувати ці події таким чином: “Ми йдемо мити руки, бо будемо обідати”, “Ми збираємо іграшки, бо йдемо на вулицю”. В такому разі дитина знає, що її очікує. З одного боку, це дає їй упевненість у собі, передбачуваність оточуючого світу, стабільність, а з іншого – у неї не виникає бажання опротестовувати прохання вихователя.

Наступна, група чинників пов’язана з індивідуальними особливостями дитини: вік (найважче до дитячого садочка адаптуються діти віком від 10-11 місяців до 2 років); стан здоров’я (лікарі можуть радити батькам, чиї діти часто хворіють, утриматись на деякий час від відвідування дитячих закладів).

Слід також враховувати особливості темпераменту дитини в процесі адаптації. Так, наприклад, “діти-холерики” та “діти-флегматики” по-різному адаптуватимуться до нових умов. У першому випадку необхідність дотримуватися режиму, неможливість тут і одразу реалізувати свої імпульси може стати причиною значно гіршої адаптації порівняно з іншим випадком, коли внутрішній темпоритм життя впишеться в темп життя садочка.

Значний вплив на процес адаптації має несформованість предметно-практичної діяльності в дитини, що виявляється у невмінні малюка гратися певними іграшками, не долучатися

до колективних ігор через невміння взаємодіяти. Причиною цього може бути обмеження батьками спілкування з ровесниками, а з іншого боку, батьки самі можуть не приділяти уваги дитини в тій мірі, в якій вона її потребує для оволодіння елементарними життєвими навичками.

До останньої групи ми відносимо чинники, які пов'язані із взаємодією батьків та вихователів. А точніше – це чинники, пов'язані з тим, наскільки зусилля батьків, вихователів і психологів поєднуються для досягнення спільної мети: сприяння успішній і швидкій адаптації дитини до нових умов садочка.

Насамперед важливим є скорочення часу початкового перебування дитини у дошкільному закладі. Психологи-практики, медики та вихователі не рекомендують віддавати дитину на цілий день упродовж перших тижнів адаптаційного періоду. Значно краще, якщо дитина певний час матиме можливість відвідувати групу разом з мамою. Важливо батькам та вихователям зробити все, щоб цей досвід був позитивним і став мотивом для подальшого відвідування закладу.

В адаптаційний період важливо, щоб був постійний вихователь, до якого дитина звикає, що сприятиме легкій адаптації до умов садочка, до нових людей, які здійснюють виховний та освітній процес.

Також сприятиме адаптації попереднє ознайомлення дитини з умовами закладу. Важливо показати дитині, що в нових умовах у неї буде своя територія (власна шафа для одягу, ліжко, столик і стільчик). Для деяких дітей, які до вступу до садочка мали свою власну кімнату, важко буде звикнути до того факту, що денний сон буде в кімнаті разом з іншими дітьми.

Разом з тим важливо наблизити умови і систему виховання дитини у сім'ї й садочку. В адаптаційний період вихователі мають не примушувати їсти, спати. У свою чергу батьки мають стежити за тим, щоб деякі власні виховні заходи наблизити до таких, які прийняті у садочку (наприклад, необхідність прибирати за собою іграшки, книжки, мити руки тощо).

Отже, у процесі адаптації дітей до умов ЗДО визначальне значення має розвиток форм спілкування. Для ефективного управління процесом адаптації дітей до умов дошкільного закладу необхідна продумана система педагогічних дій, у яких центральне місце належить організації діяльності дитини, що відповідає потребам, які визначають її поведінку. Ефективними умовами успішного проходження адаптаційного періоду можна визнати такі: створення емоційно сприятливої атмосфери в групі, формування у дітей почуття впевненості в оточенні, формування позитивних дитячих взаємин.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти України. – Київ : Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Гурковська Т. Проблеми раннього віку / Т. Гурковська // Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 15-16.
3. Костина В. В. Новые подходы к адаптации детей раннего возраста // Дошкольное воспитание. – Москва. – 2006. – №1. – С. 34-37.
4. Маценко Ж. Незабаром у дитячий садок : особливості психологопедагогічного підходу до дітей, що вступають до дошкільного закладу / Ж. Маценко // Психолог. – 2003. – № 17. – С. 2-10.
5. Мельникова И. Е. Психологические особенности адаптивных реакций у детей на фоне мотивации // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru>.
6. Мушинський В. Особливості адаптації дітей до умов дитячого закладу / В. Мушинський // Психолог. – 2004. – № 25-26. – С. 3-12.
7. Соснина М. С. Индивидуальные особенности социально-психологической адаптации детей в условиях дошкольного образовательного учреждения : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Соснина Мария Сергеевна. – Москва, 2011. – 192 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/individualnye-osobennosti-sotsialno-psikhologicheskoi-adaptatsii-detei-v-usloviyakh-doshkoln#ixzz5A8Vxo6ml>.

The main purpose of preschool education is to create favorable conditions for the personal development of children to ensure a balanced development, consistency in life of the main tendencies to self-realization, self-development and self-formation of vital competence of values relating to the world of nature, culture and people themselves.

It is precisely the institutions of pre-school education that are the most important institutes of socialization, getting to which the child is acquainted with social norms, skills of social interaction. It is known that the process of adaptation is a continuous process that accompanies a person throughout his life. Scientists define this process as an adaptation of the structure and functions of the organism, its organs and cells to the environment.

The process of adaptation of children of early age to the conditions of a preschool institution is complicated and depends on the psychophysiological and personal characteristics of the child, on the family relationships that have developed, on the conditions of stay in a preschool institution.

The following main areas are distinguished in the adaptation of children: reducing the emotional impact of stress due to proper preparation of children to stay in preschools and organization of their life, the period of adaptation, forecasting and timely diagnosis of early forms of exclusion, their prevention and early correction.

It is needed to organize support adaptation process of children of early age to kindergarten: work with children, work with teachers, work with parents.

To prepare the child for life in organized children's groups, it is important to bring her daily routine in the family to the modl of preschool. For successful adaptation of the child to preschool conditions it is necessary to form her positive attitude to the kindergarten.

It should be emphasized that the adaptation of the child to preschool conditions is caused by the level of health, education, conditions in the family, especially the peculiarities of the attitude and communication of a teacher with a child, as well as its organization and individual physiological characteristics.

Key words: adaptation, early age, communication, relations, disadaptation, adaptation period.

УДК 159.96

Віра Кузьменко
¹ Vira Kuzmenko

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОДИН УЧАСНИКІВ АТО ТА ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

INDIVIDUAL FEATURES OF DEVELOPMENT OF PRE-SCHOOL CHILDREN FROM FAMILIES OF ATO MILITARIES AND INTERNALLY- DISPLACED PEOPLE

Здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень з проблем індивідуальних особливостей розвитку, причин виникнення стресу та психологічних травм у дошкільників з родин учасників АТО та переселенців. Презентовано дані діагностичного етапу дослідження, в яких визначено позитивні та тривожні особливості розвитку дітей з родин вказаної категорії. Представлена структура технології урахування індивідуальних особливостей розвитку дітей з родин учасників АТО та переселенців.

Ключові слова: діагностика, психотравма, переселенці, учасники АТО, стрес, фобії, індивідуальні особливості, розвиток, дошкільник.

Діти дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо-переміщених осіб (далі – ВПО) пережили психологічну травму, що потребує моніторингу їхнього психічного стану,